

Kur'an'a Gre Őrâ ve Demokrasi

Atilla YARGICI*

Abstract

Shura and Democracy in the Mirror of Qur'an. Two verses in the Qur'an Commands to obey shura but, Qur'an as well as messenger Muhammad's practices dont frame shura. Various practices of shura period of four caliphs indicates that shura can change by changing time. In the Qur'an form of shura has been lefted minds. Shura and dictatorship are opposite. Both Shura and democracy accepts freedom, equality and consultation. Practices of democracy in the Western doesnt requires to evaluate democracy as a opposite to shura and İslam. Also there is smilarity between election system in democracy and acknowledging system in İslam. Both democracy and shura are means of administration. Also both democracy and shura rejects dictatorship. Changing names doesnt change reality. The opinions claiming that democracy dosent appropriate for shura isnt objective and has no scientific basis.

Key Words: Shura, democracy, equality, freedom, parliament, dictatorship, election, the right to vote, majority administration, law, love, theo-democracy.

Giriř

Kur'an ferdin, ailenin ve toplumun dünyevî ve uhrevî mutluluğu için prensipler vaz'etmektedir. İman esasları, ibadet, ahlak ve toplumun yönetimi ile ilgili prensipler bunlar arasında zikredilebilir. Kur'an-ı Kerimin ilk muhatabı müşrik olan, ahiret inancına sahip olmayan, ahlakî kuralların iini boşaltmış bir toplumdur. Böyle bir toplumu önce dünyevî mutluluğa eriştirme amacı güden Kur'an, işe sağlam bir temel atmakla başladı. Bu temel Allah'a, peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe ve meleklerle iman gibi iman esaslarından oluşuyordu. Ahlak, ibadet ve yönetim ile ilgili konular da ancak bu inanç unsurlarının yerleştirilmesinden sonra zikredilmiştir. İşte bu yüzden Kur'an Mekke döneminde' özellikle Allah'ın

* **Yrd. Doç. Dr.**, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: yargici@harran.edu.tr.

birliğine iman ve ahirete iman gibi toplumda ruhsal ve kalbî inkılaplar meydana getirecek hususlar üzerinde durdu ve bu inanç esaslarıyla alakalı olan bazı ahlaki kuralları da yerleştirmeye çalıştı. Medine döneminde ise hem aile hukuku hem de devlet hukuku ile alakalı hükümleri vazetme yolunu tercih etti. İşte şûrâ da bu prensiplerin içinde yer almaktadır.

Şûrâ konusunda tefsirlerimizde geniş açıklamalar bulunmaktadır. Son bir asırda da İslam konusunda araştırma yapan uzmanların, bilim adamlarının bu konuya eğildikleri görülmektedir. Ancak bu yorumlarda birbirlerine tam zıt olan görüşler yer alabilmektedir. Bu farklılık da bize göre Kur'an'ın bu konudaki ayetlerinin mukayyed değil, mutlak olmasından kaynaklanmaktadır. Yani ayetler ve peygamberimiz s.a.v.'in bu konudaki hadisleri belli bir şura uygulamasını önermemişlerdir. Hülafâ-i raşidîn dönemindeki farklı tatbikatlar da bu mutlaklığı göstermektedir. Özellikle son yüzyılda yapılan çalışmaların şura, meşrutiyet ya da demokrasi ilişkisini ele aldığı görülmektedir. İşte biz bu çalışmamızda Kur'anda zikredilen şûrâ kavramının bazı tefsircilerimiz tarafından nasıl yorumlandığını ve bu yorumların demokrasi ile ilişkisini ele alacağız.

a. Kavramsal Çerçeve

Şûra ve meşveret kavramlarının fiil kökü “şe-ve-ra”dır. Bu kelime bir şeyin görünmesi, ortaya çıkarılması anlamına gelmektedir. Araplar “Şevertü bihi” demekle, “bir şeyi yaptım, ortaya çıkardım” anlamını kastetmektedirler. “Şurtu'l-'asele” cümlesi de “Balı kovandan çıkardım” mânâsında kullanılmaktadır. Teşâvür, müşâvere ve meşveret ise insanların birbirleriyle görüşerek ortaya görüş çıkarmaları anlamına gelmektedir. Şûrâ ise belli bir konuda istişâre yapılmasıdır.¹ Dört harfli olan “Aşhara” fiili ise, işaret etmek, tavsiye etmek ve danışmak” anlamına geliyor.² Müşâvere, insanların birbirlerinin fikirlerinden istifade etmek için yaptıkları toplantı” ve “şura” da en doğrusuna ulaşmak için çeşitli fikirleri tartışmak olarak tarif edilmektedir.³

1 Kurtubî, Ebu Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el Câmî liahkâmi'l-Kur'an*, İhyâü't-Türasî'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz, II, 249; El- İsfahânî, Ragıb, *Mucemu Müfredati elfâzi'l-Kur'an*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, tarihsiz, “ş-v-r” maddesi, s. 277. ; Ka Ka Khel, Muhammad Nazeer, “The coceptual and İnstitutional Development of Shura in Early İslam”, *İslamic Studies*, Pakistan, 1980, XIX, 272.

2 Bosworth, C.E, “Shura”, *The Encyclopaedia of Islam*, IX, Leiden, 1996, 504.

3 El Hamdanî, Halid İsmail Nayef, “Şura”, ed-Dirasatü'l-İslamiyye, 2003, XXXVIII, 48-49.

b. İslam Öncesi Dönemde Şûra

Şûrâ kavramının ve pratiğinin izlerine islam öncesi dönemde rastlanmaktadır. Bu dönemde her kabile “Şeyh” tarafından idare ediliyordu. Ancak bu şeyh kabilenin işleri konusunda tek başına karar vermede özgür değildi. Kabilenin ileri gelenlerine danışmak zorundaydı. Bu şuranın üyeleri seçilmiyordu ama genel iradeyi yansıtmaya dikkat ediliyordu.⁴ Bu terimin Mekke'nin lideri Hz. Muhammed'in dedelerinden Kusayy bin. Kilâb'ın evinde yapılan toplantılar için “cansultation”(taşavur:danışma) anlamında kullanıldığı bilinmektedir. O dönemde “Darü'n-nedve”, Mekke'nin ileri gelenlerinin toplandıkları yerin ismi idi. Bu kavram Mekke'nin ileri gelenlerinin Mekke konsülü, divanı ya da meclisi formunda görüş alışverişinde buldukları ve Mekkelilerin adına toplumsal konularda karar verdikleri bir uygulamayı ifade etmektedir.⁵ Kusayy'dan sonra Mekke'de halkla ilgili konularda kendi kendine karar veren tek bir idareci (ruler), kral, ya da reis olmamıştır. Toplumsal işlere Mekke'nin ileri gelenlerinin oluşturdukları bir konsey tarafından karar veriliyordu.. Mekke'nin ileri gelenleri Antik Yunan'daki kongre üyeleri gibiydi. Daru'n-Nedve de modern bir parlamento gibi değildi. Mekke'nin ileri gelenleri, hakkında karar verilmesi gereken kadar önemli bir konu olduğunda bir araya gelirdi. Bağlayıcı bir karara (a binding decision) ancak bütün üyelerin konsensusu ile ulaşılabildi. Bir konuda herhangi bir antlaşmazlık baş gösterir, görüş ayrılığı meydana gelirse, üyeler oybirliğine ulaşmak için kendi aralarında müzakereler yaparlardı. Bununla Mekke'nin güvenliğini tehlikeye sokacak bir davranıştan kaçınmış olurlardı. Bu kişiler kendi görüşlerini açıklama, diğerleriyle uyuşup uyuşmama özgürlüğüne sahipti. Daru'n-nedve, ailevi meseleleri çözmekle uğraşmazdı. Daha çok barış, savaş, ve bütün olarak Mekkelilerin güvenliği gibi meselelerle ilgilensilerdi.⁶ Nitekim, Hz. Muhammed'in her klandan bir araya gelen silahlı gençler tarafından öldürülmesine burada karar verilmişti.⁷

İslam öncesi Mekke'nin bu şekilde yönetilmesinden dolayı Mekke'de o zamanlar “cumhuriyet eğilimleri” olduğu ileri sürülmektedir. Bu görü-

4 Shafiq, Muhammed, “The Rol Of Shura in İslamic Polity-II”, *The World League Journal*, April/May 1985, Makkah, s.38.

5 Hasan, Hasan İbrahim, *Tarihu'l-İslam*, Mektebetü'n-Nahdati'l-Misriyye, Kahire, 1964, I, 48-49.

6 Mardini, Souran, “Fundamental Religio-Political Concepts in The Socurses of İslam, The Shura in The İslamic Umma”, *Hamdard İslamicus*, Karachi, 1986, IX, 25.

7 Shafiq, Muhammed, a.g.d., s.39.

şü savunanlara göre Mekke, Medine, Taif ve çevresindeki yerleşim yerlerini taç giymiş bir kral yönetmemiştir. Mekke ve çevresindeki kabileler bile o zamanlar o kabilenin en yaşlısı olan ve adına “şeyh” denilen kimse-ler tarafından yönetilirdi. Fakat bu şeyhler, kabilenin ileri gelenlerinin oluş-turduğu bir divanda karar vermek zorunda idi. Bu divan, ya da meclis seçilmiş olmamasına rağmen, kabilenin iradesini yansıtır ve şeyhin gücünü kontrol ederdi. Bu kabile meclisinin bir ferdi öldüğü zaman bu boşlu-ğu doldurması muhtemel yaşından, kabileye etkisinden ya da kabileye hizmet etmesinden dolayı saygı gösterilen birisi onun yerine seçilirdi. Bu seçimin formal bir metodu yoktu.⁸

c. Hz. Muhammed Döneminde Şuranın Teori ve Pratiği

Şûrâ, İslam öncesi dönemde o kadar büyük bir öneme sahipti ki, Kur’anda Hz. Muhammed s.a.v.in yönetim ve devlet işleriyle alâkalı ko-nularda müslümanlara danışması emredildi.⁹ Kur’an’ın ilk muhatapla-rının sahip oldukları bu prensibi değiştirmedeği görülmektedir. Tam aksine şûrâ insanların bir arada görüş alış-verişinde bulunduğu ve in-sanların mutluluklarına katkı sağlayan bir kurum olduğundan dolayı onu korumayı tercih etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de iki ayet-i kerimede mü-minlerin sosyal hayatlarında Şûrâ’ya uymaları, meşveret etmeleri emre-dilmektedir. Bu şûrânın nasıl ve kimlerle yapılacağına dair Kur’anda net bir açıklama yoktur. Bunun tafsilatını Hz. Muhammed s.av.’in ve asha-bın tatbikatlarından öğreniyoruz.

Kur’an’da Şura ile ilgili ilk ayet Al-i İmran suresinde zikrediliyor. Bu ayette Hz. Muhammed s.a.v’e hitab edilerek “*O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüp-hesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; umuma ait işlerde onlarla istişare et (onlara danış). Artık kararını verdiğin zaman da Allah’a tevekkül et. Çünkü Allah kendisine tevekkül eden-leri sever.*” Buyrulmaktadır.¹⁰ Diğer ayet ise Şûrâ suresinde geçmekte ve “onların işleri aralarında şûrâ iledir” ifadesi kullanılmaktadır.¹¹

8 Dacca, S.A.. Husaini, “The Shura”, *Journal of the Pakistan Society*, Karaçi, 1965, III, 151-152.

9 Ka Ka Khel, Muhammed Nazeer, “The Conceptual and Institutional Development of Shura in Early İslam”, *İslamic Studies*, Pakistan, 1980, XXX.C., 273.

10 Al-i İmran, 3/ 159.

11 Şura, 42/ 38.

Bu ayetlerde şûrâ ile ilgili dört önemli hususa temas edilmektedir. Bunlardan *birincisi* şûrâda alınan karara uyulmaması durumunda bile insanlara sert değil yumuşak davranmak, *ikincisi* istişâre sonucunda alınan kararlardan olumsuz bir sonuç çıksa bile yine de istişâreden vazgeçmemek, *üçüncüsü* şûrânın sonucunda alınan karara uyma noktasında Allah'a tevekkül etmek, *dördüncüsü* de iş hususunda onlarla istişâre etmektir. Hz. Peygamber s.a.v. Uhud hadisesi için ashabıyla müşâvere etmiş, onlar Medine'den çıkma tarafına işaret etmişlerdi. Hz. Peygamber Medine'den çıkma taraftarı olmadığı halde yaptığı şûrâ sonucu onların görüşlerini benimsemişti. Uhud'daki mağlubiyetten sonra inen Al-i İmran sureesindeki ayetlerde peygamberimiz s.a.v. mağlubiyete rağmen meşveret etmeye davet ediliyor. Her ne kadar okçular tepesindeki sahabelerin kendilerine verilen emri tutmaması gibi bir durum söz konusu olsa dahi, sonuçta şûrâyı uyularak yapılan bir savaştan mağlup çıkılmıştır. Kur'an Bu mağlubiyetin şûrâyı engellememesini istiyor. Çünkü önemli olan ortak karar alınarak bir savaş yapılmasıdır. Sonucun olumsuz olması şûrâyı ortadan kaldıracı bir sebep değildir. Kaldı ki sonucu olumsuz kılan şey şûrâda alınan karar değil, bir grup müslümanın savaş gereği uyulması gereken emirlere uymamasıdır.

Taberî'de nakledilen görüşlere göre, şûrâ, düşmanla karşılaşıldığında, savaş hileleri hususunda olmalıdır. Şûrâ, insanların gönüllerini hoşnut etmek, Hz.. Peygamberin onları dinlediğini, onlardan yardım aldığını göstermek için Kur'an'da yer almıştır.¹² Taberî'ye göre, Hz. Peygamber vahyin yönlendirmesi altında olmasına rağmen, kendisinden sonra gelen insanlara örnek olması için şûrâ ile emredilmiştir.¹³ Kurtubî yöneticilerin din ve dünya konusunda bilmedikleri hususlarda din ve ilim adamlarıyla, ayrıca savaşıla, insanların ve ülkenin maslahatları ile ilgili konularda uzmanlarla istişâre edilmesi gerektiğini, istişâre edenin pişman olmayacağını, kendi görüşünü beğenenin de dalalete düşeceğini dile getirmektedir.¹⁴ Kurtubî'nin bu sözlerinden, istişârenin toplumun her kesiminde yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Kurtubî meşveretin müminlerin gönüllerini hoş etmek, onların değerini yüceltmek, dinlerine bağlılıklarını

12 Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an-Te'vil-i Ay'l-Kur'an*, Dârü'l-Maarif, Mısır, Tarihsiz, VII, 344.

13 Taberî, a.g.e., VII, 345.

14 El- Kurtubî, Ebu Muhammed b. Ahmed el Ensarî, *el-Câmi Liahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire, Matbaatü Daru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Mısır, 1950, II, 250.

artırmak için olduğunu bildirmektedir. Ona göre meşveretle görüşüne başvuru için kişilere “şefkatli bir yaklaşım” vardır. Meşveret, meşveret edilen kişilerin içlerinde eğer kin varsa onu ortadan kaldırmakta, gönüllerini hoşnut etmektedir. Hz. Muhammed’e (s.a.v.) verilen meşveret emri müşavere-nin faziletini onlara öğretmek maksadını gütmektedir.¹⁵ Kurtubî’ye göre kendisiyle din hususunda istişare edilecek dindar bir alim, dünya işlerinde istişare edilecek kişinin de tecrübeli akıllı bir alim olması gerekir.¹⁶

Kurtubî’ye göre şûrâda farklı görüşler ortaya çıkabilir. İstişâre eden kişi bu farklı görüşlere bakar, Kur’an ve sünnete en uygun olanını alır. Sonra da Allah’a tevekkül ederek uygular.¹⁷ Burada Kurtubî bir insanın fert olarak da kendi işi için her hangi bir konuda görüşlerine güvendiği kişilerle istişare etmesinden bahsediyor. Peygamberimiz s.a.v. Allah tarafından seçilmiştir. Peygamberimizden sonra böyle bir durum olamayacağına göre, ülkeyi yönetecek liderin halk tarafından seçilmesi, ya da halkın seçtiği üyeler tarafından seçilmesi seçilmeden gelmesinden maslahata daha uygun gözükmektedir. Dört halife biat usulüyle seçilmiştir. Dört halifeden sonra seçimin ortadan kalktığı görülmektedir.

İbn-i Kesîr’e göre Hz. Muhammed (s.a.v.) bir durum ortaya çıktığında kalplerini hoşnut etmek ve yaptıkları iş kendilerine güzel gelsin diye ashabıyla istişâre ederdi. Bedir savaşında onlarla istişâre ettiğinde ashabi ona bunun vahiy olup olmadığını sorma ihtiyacı hissetmişlerdi. Aynı şekilde Uhud savaşında da onlarla istişâre etmişti. Ekseriyet düşmanı şehrin dışında karşılamayı uygun görünce Medine’nin dışına çıkmıştı. Onun Hendek savaşında ve Hudeybiye sulhunda da ashabıyla istişâre ettiği görülmektedir.¹⁸ Zemahşerî, hakkında vahiy olmayan savaş gibi durumlarda, onların görüşlerini ortaya çıkarmak, gönüllerini hoşnut etmek ve şereflerini yüceltmek için istişâre emrinin verildiğini bildirmektedir. Zemahşerî’nin naklettiği bir görüşe göre, Allah Teala Hz. Muhammed’in istişâreye ihtiyacı olmadığını biliyordu, ancak kendisinden sonrakilere tutulacak bir sünnet, bir yol olması için istişâreyi emretti. Yine Zemahşerî’nin naklettiği bir başka görüşe göre ise, Arapların ileri gelenleri bir konu hakkında istişâre etmedikleri zaman onun gereğini yapmak onlara zor gelirdi. Bu yüzden peygamberimiz s.a.v., emirlere uymak zor gelmesin diye on-

15 Kurtubî, a.g.e., II, 250-251

16 Kurtubî, a.g.e., II, 251.

17 Kurtubî, a.g.e., II, 252.

18 İbnü Kesîr, Ebu'l-Fida' İsmail, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1987, I, 513-514.

larla istişâre etmiştir.¹⁹ Burada zemaşerî'nin şûrânın önemli bir hikmetine temas ettiği görülmektedir. Buna göre insanlar karar verme sürecine katıldıkları bir hükmü, bir kuralı daha kolay uygulayabilmektedirler. Bu da toplumun ahenkli işleyişini sağlayıcı bir husustur.

Razi, bu ayetlerin tefsirinde meşveretin emredilmesindeki faydalar üzerinde duruyor. Ona göre müşâvere, meşveret edilen kişilere değer verildiğini gösterir, bu da sevgiye sebep olur. Hz. Peygamber s.a.v. ashabıyla meşveret yapmamış olsaydı, bu onları küçümseme anlamına gelirdi. Ona göre Hz. Muhammed s.a.v. insanların en mükemmeli ise de insanların bilgileri sonsuzdur. Bilhassa dünyevî konularda Hz. Peygamberin aklına gelmeyen bir hususun, başka bir insanın aklına gelmesi uzak bir ihtimal değildir. Nitekim Hz. Muhammed ashabına, "siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur. Razi, ayrıca bu müşâvere emrinin, diğer insanları bu yoldan gitmeye teşvik etme amacını güttüğünü bildirir. Ona göre şûrâ sadece savaş hususunda değil, Hz. Peygamber kendisine vahiy gelmediği hususlarda içtihad etmek, bunu sağlamak için de istişâre etmekle mükellef kılınmıştır.²⁰

Buraya kadar naklettiğimiz tefsircilerimizin görüşlerinde ortak noktanın, şûrânın kişilere değer veren bir kurum olduğu ve insanlar arasında sevgiyi oluşturmaya vesile olduğu görülmektedir. Zaten değer vermekle sevgi oluşturmak arasında da yakın bir ilişki vardır. İnsanlar genellikle sevdiği insanlara değer verirler, değer verdikleri insanları da severler. Bir insanın önemli bir konuda görüşüne başvurulması, herkesin farklı fikirlerle sahip olabileceğini, herkesin fikirlerinin değerli olduğunu kabul etmek demektir. Bu da kendisine fikri sorulan kişilerde olumlu bir duygunun oluşmasına, kişilerin şahsiyet kazanmasına katkıda bulunur. Bu yüzden şûrânın toplu halde yaşamaktan başka çaresi olmayan insanların²¹ fitratlarına uygun bir yönetim şekli olduğu söylenebilir.

19 Ez-Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *Keşşaf*, Beyrut, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1997 I, 459. Ayrıca bkz. Beydavî, Nasiru'd-Din ebi Said Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Beyrut, Müessesetü's-Sa'ban, (tsz.), Haşiyetü Şeyh Zâde kenarında, II, 84; Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dimaşk, Dâru'l-Fikr, 1998, IV, 140-141; es-Sâbüni, Muhammed Ali, *Saffetü't-Tefâsîr*, Beyrut, Tsz, I, 240.

20 Razi, Fahreddin, *Tefsîrül-Kebîr*, Dâru İhyau't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, Tarihsiz, IX, 60-67 Ayrıca bu konuda bkz: Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, *Zehraveyn*, Tarihsiz, II, 451; Zuhayli Vehbe, *Et-Tefsîrül-Münîr*, IV, 140-141. Şura emrinin sevgi ile ilgili yorumu için bkz: Yargıcı, Atilla, *Kur'an'ın Önerdiği İdeal İnsan Modelinin Oluşmasında Sevginin Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 133-137.

21 Adler, Alfred, *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev: Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1981, s.45.

Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutub, Cenab-ı Allah'ın Hz. Muhammed'e s.a.v., savaşın olumsuz neticesine rağmen müslümanlarla meşveret etmesini emrettiğine dikkat çekiyor. Ona göre şûrâ, temel bir prensiptir ve islam nizamı bu sistemin dışında kurulamaz. Ona göre Şûrâ'nın ayetlerde belirlenmiş bir şekli yoktur ve ümmetin durumuna, şartlarına göre geliştirilmeye müsaittir. Her şekil ve her vesile ile yapılan şûrâ, islâma uygundur. Ona göre Hz. Muhammed s.a.v., Uhud savaşında istişâreye uyararak düşmanı şehir dışında karşıladıklarında uğrayacakları hezimetini bildiği halde, bu prensibin ümmete öğretilmesi daha önemli olduğu için istişâreye uymuştur. Nitekim Kutub'a göre, Müslümanlar Uhud savaşında yaptıkları hatayı anladılar ve Hendek savaşında şehri içerden savunmaya karar verdiler. Böylece ümmet hatalarından ders almasını öğrenmiş oldu.²²

Abduh ise, şûrâ'nın savaşta, barışta, korku ve güven ortamında ve bunların dışında dünyevî maslahatlar hususunda ümmetin yönetim şekli olduğunu ifade ediyor. Ona göre hezimete rağmen Allahu Tealâ, Hz. Muhammed'e şuraya devam etmeyi emretmiştir. Çünkü bir tek kişinin vereceği hüküm doğru, meşveretten çıkan sonuç hatalı bile olsa; ümmetin meşveret konusundaki eğitimi daha hayırlıdır. Ona göre cumhur, çoğunlukla ferde göre hatadan daha uzaktır. Gerçek tehlike ümmetin işini tek bir kişiye havale etmesidir. Abduh'a göre bir kimsenin istişâre etmesi kolay değildir ve kendisine danışılanların çok olması durumunda tartışmalar da çok olur; farklı görüşler ortaya çıkar. Bu zorluktan dolayı Allah Peygamberine bu ümmetin tuttuğu bir yol olması için meşveretin pratiğini yapmasını emretmiştir. Bu yüzden Hz. Muhammed s.a.v., ashabıyla lutufla istişâre eder, onların her görüşünü dinler, kendi görüşünden dönüp onların görüşlerini kabul ederdi.²³ Reşid Rıza'ya göre ise Cenab-ı Hak, şûrâ'nın şeklini, prensiplerini belirlememiş, bunu ümmete bırakmıştır.²⁴ Abdullah el Ceranî de, şûrâ'nın görüş ve idare diktatörlüğünü kaldırdığını, kendi kendini idare etme hususunda topluma tabii hakkını tanıdığını bildirmekte, şûrânın düzen ve nizamının ise serbest bırakıldığını ifade etmektedir. Ona göre insanın durum ve ihtiyaçları değişmekte, hayat unsurları geliştikçe insan da gelişmektedir.²⁵

22 Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kurân*, Dârü'ş-Şurûk, Beyrut, 1992, I, 501-502.

23 Rıza, M. Reşid, *Tefsîru'l-Menâr*, Dârü'l-Menar, Tarihsiz, Mısır, IV, 199-200.

24 Rıza, M. Reşid, a.g.e, IV, 201.

25 El-Ceranî, Abdullah, "İslam ve müşavere", *Diyanet Dergisi*, Ankara, çev. N. Boyacılar, 1974, XIII/1, s.31-34.,

Fazlur Rahman, İslam toplumu ve yönetim hususundaki eşitlikçi görüşüyle Kur'ân'ın, müslümanların işlerini ve meselelerini eşit bir mevki-de, karşılıklı istişâre ile halletmeleri gerektiğini vurgulayarak, bu istişâre-nin, siyâsî, dinî, toplumsal ve ekonomik bütün alanlar için geçerli olduğunu bildirmektedir. Ona göre Kur'ânın bu açık "şûra" emri, hiçbir zaman kurumsallaşmamıştır. Fazlur Rahman, Kur'ân'ın "şûrâ"sının sünnî siyaset kuramcıları tarafından tahrif edildiğini, bunu "yöneticinin bizzat kendisi-nin danışmaya uygun gördüğü kişilere danışması"na dönüştürdüğünü iddia etmektedir. Şiilikte de, şûrâ-demokrasi diye bir şeyin zaten olmadığına işaret etmektedir.²⁶ Fazlur Rahman'ın bu eleştirisine ihtiyatlı yaklaşılması gerekmektedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim şûrâ prensibini vaz' ederken, herhangi bir usul ve tarz önermiyor. Bu yüzden bir idarecinin kendi seçtiği kişilere danışmasını Kur'ân'ın şûrâ ayetini tahrif diye yorumlamak, Kur'an mutlak bıraktığı bir konuyu kendi zihnimizdeki doğrulara göre değerlendirmek demektir. Bu da Kur'an ifadesinin anlam alanının daraltılması anlamına gelmektedir.

d. Şûrâ ve Demokrasi

Demokrasinin doğum yeri eski Yunanistan, daha doğrusu, Yunan-Site devletlerinin kültürel bakımdan en ileri olanı Atina'dır. "Demokrasi" deyimini, eski Yunancada, "halk yönetimi" anlamına gelen Demokratia kelimesinden gelmektedir. Yunan Site Devletleri küçük olduklarından, kurtaylarda toplanan halk demokratik hükümeti doğrudan doğruya yönetebilmekteydi. Parlamentolar, kabineler, ya da sürekli devlet memurları yoktu. Tartışmalara katılmanın ve kamu işlerini yürütmenin her yurttaşın hakkı ve görevi olduğuna Atinalılar inanmaktaydı. Ancak kadınlar ve köleler yurttaş sayılmazdı. Atina demokrasisinin yetiştirdiği en büyük konuşmacı olan Perikles'e göre, demokrasi, yönetimin azınlığın değil çoğunluğun elinde olmasıdır. Demokraside kanun önünde eşitlik ilkesi vardır. Her kes özgürdür. Yasalara bağlılık vardır.²⁷ Atina'da tatbik edilen bu doğrudan demokrasi uygulaması, devletler büyüdükçe imkansız hale gelmiş ve temsîlî demokrasiye geçilmiştir. Örneğin İngiltere'nin temsîlî demokrasiye geçmesi, 17'inci yüzyılda gerçekleşmiştir. Modern demokrasinin kökleri bu ilk demokrasi uygulamalarına dayanmaktadır. Modern

26 Rahman, Fazlur, *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, s. 23-24

27 Ebenstein, William, *Komünizm ve Demokrasi*, Yayın Yeri Yok, Tarihsiz, s. 1-2

demokrasi anayasa, seçim, oy verme hakkı, fikir açıklama hürriyeti, kanun önünde eşitlik, çoğunluk yönetimi, azınlık hakları gibi unsurları içinde barındırmaktadır²⁸.

Bunlar, Hz. Peygamberin şûrâ uygulamalarında görülen şeylerdir. Onu yaptığı şûrâlarda sahabeler görüşlerini özgür bir şekilde dile getiriyorlardı. Üstelik görüş dile getirme hakkı bakımından hiçbir kimseye hiçbir ayrıcalık tanınmıyordu. Hz. Peygamber bile kendi görüşünden vazgeçebiliyor, kimseyi kendi görüşünü kabul etmeye zorlamıyordu. Üstelik bu tatbikatlarda azınlığın değil çoğunluğun görüşüne uyulmaktaydı. ²⁹ Kanun zaten Kur'an Hadis ve onlardan kıyas ve icma yoluyla çıkan hükümlerdir. Bu unsurları tek tek ele aldığımız takdirde temelde Kur'an anlayışıyla ters düşen bir taraf olmadığı görülür. Ancak "özgürlük" kavramı, fikirleri açıklama anlamının dışında daha genel bir anlamı ifade ederse, orada farklılıklar olabilir. Demokrasi insanın her istediğini söylediği ve yaptığı bir sistem değildir. Demokraside de özgürlükler kişi haklarına saygılı olmayı, kanunlara uymayı gerektirir. Kur'an'ın özgürlük anlayışında da Kur'an'da var olan ibadet ve ahlakla ilgili kurallara uyma gereği vardır. Sonuçta sınırsız özgürlük anlayışı demokrasi de de şûrâda da yoktur. Fark uyulması gereken kurallardadır.

Bugün İslam ülkelerinde demokrasi ve şûra hakkındaki tartışma, demokrasinin Batıda sekülerizmle bağlantılı olmasından kaynaklanıyor. Bunlara göre şûrâ ve demokrasi bir birine zıt iki kavramdır.³⁰ Fethi Osman bu konuda yaptığı geniş değerlendirmenin sonunda, demokrasinin de şûrânın da gelişmeye müsait olduğunu, demokrasinin nasyonalizm ve sekülerizmle alakası olsa ile, onu bir bütün olarak kabul veya ret etmenin bir hata olacağını belirtiyor.³¹ Şûrâ ile ilgili yapılan bazı yorumlarda ise ikna edici deliller kullanılmadan islamî sistemde başkanın ve üyelerin yeteneklerine göre seçimle işbaşına gelecekleri ama bu sistemde yöneten ya da muhalefet partilerine yer olmadığı ifade edilmektedir. Buna göre başkan bütün meclisi temsil edecektir. Bu konudaki yorumların Pakistan'da Mawlana Mawdudî'nin görüşlerini yansıttığı anlaşılmaktadır.³² Hal-

28 <http://en.wikipedia.org/wiki/democracy>

29 Shafiq, Muhammed, *The Role Of Shura In Islamic Polity-II*, *The Muslim World League Journal*, Makkah, 1985, s.20-21.

30 Osman, Fathi, *Arabia*, May, 1984, s.76.

31 Osman Fathi, *a.g.d.*, s. 79.

32 Shafiq, Muhammad, "The Rol of Shura in İslamic Polity-II", *The Muslim World League Journal*, April-May, 1985, Makkah, s. 39. Bu dergide Mawdudî'nin görüşleri şu şekilde dile getiriliyor: "It might be in the light of above that Mawlana Mawdudi, the founder

buki Hz. Peygamberin şûrâ uygulamalarında farklı görüşlerin var olduğu görülmektedir. Bu şekilsel farklılık demokrasi uygulamalarının islama aykırı olduğu şeklindeki bir görüşe haklılık kazandırmaz. Bu konuda yazılan bir başka makalede, İslamın Batının seküler sistemlerinden farklı olduğu, aralarında hiçbir benzerlik olmadığı ifade edilirken, yine Mawdudî'nin görüşlerine dayanarak İslami politik sistemin, "theo-demokrasi" (yani ilahi demokratik hükümet) olduğuna vurgu yapılıyor.³³ Suudi Arabistan'da yayınlanan bu dergideki makalelerin ülkenin kral tarafından yönetilen ve ismine şeriat ismi verilen yönetimin biçiminin zarar görmemesi için siyasi kaygılarla yazıldığı anlaşılıyor.

Bu konuda Mecelletü'l-Ezher'de yayınlanan kimi makalelerde ise, bu görüşün başka versiyonlarına rastlıyoruz. Örneğin Dr. Mustafa Kamil Vasfi tarafından kaleme alınan bir makalede, demokrasi ile şûrâyı bağdaştırmaya çalışanların bu konuda fıkıh kitaplarından herhangi bir delilleri olmadığı ileri sürülüyor. Halbuki İslamın temel görüşlerini yansıtan başlıca kaynaklar Kur'an ve Hz. Muhammed'in hadisleri ve sünnetidir. Bu yazara göre, bu iki sistemi bağdaştırmaya çalışanlar hata ediyorlar. Yazar, demokrasideki halkın yönetimin kaynağı olduğu şeklindeki görüşün Kur'an'daki şûrâ ayetlerinde olduğunu söyleyen bilim adamlarının, fıkıh kitaplarında bu görüşlerini destekleyen delilleri bulamayacaklarını iddia ediyor.³⁴ Bununla aslında zımnen Kur'an'da konuyla ilgili zikredilen ayetlerin ilgili yorumlara uygun olduğunu kabul etmiş oluyor. Çünkü Kur'an-ı Kerim şûrâyı herhangi bir şekil ile sınırlamadığı gibi, hakkında kesin vahiy bulunmayan her türlü iş hususunda insanlarla istişareyi emrediyor. O halde bu demektir ki, maslahata uygun bir şekilde insanlar kendilerine bir yönetim şekli belirleyebilirler. Çünkü Kur'an bu konuda çok net bir açıklama yapmamıştır. Bu da Müslüman aklının her zaman sorunlara çözüm bulması ve şurayı esas yapması gibi bir sonucu doğurmasına matuftur. Mecelletü'l-Ezher'de yayınlanan bu tür makalelerin de Mısır'daki yarı diktatörlüğü sarsmamak maksadıyla kaleme alındığı, fikirlerin Kur'anın ve hadislerin temel dayanaklarından mahrum olduğu görülüyor. Bu

of Jama'at-e-İslami, the Council of Islamic Ideology of Pakistan and the Ansari Comission suggested both general election and the formation of politikacal government on the basis of non-party sytem."

33 Ahmad, Dr. Syed Salahuddin, "The Dynamics of Islam's Potitical System", *The MWL Journal*, June, 1982, Makkah, s 27.

34 Vasfi, Dr. Mustafa Kemal, "eş-Şûra fi'l-İslâm", *Mecelletu'l-Ezher*, Kahire, 1971, sayı.8, s. 766-767.

ve benzeri makaleler kaleme alınırken demokrasinin dünyada son yüzyılda daha çok ön plana çıkan bir sistem olduğu için önceki asırlarda yaşayan İslam hukukçularının bununla ilgilenmemiş olmasının akla gelmediği görülüyor.

Nitekim Ezher Şeyhlerinden Mahmud Şeltut, yazdığı bir makalede, bugün insanların demokrasiyi bildiklerini, bunun da iyi bir idarenin temeli olduğunu, demokrasinin hakkı beyan etmenin, olgun görüşleri tanımanın bir yolu olduğunu söylüyor. Ona göre İslam şûrâ için özel bir sistem vazetmemiştir, insanlığın terakkisi ve nesillerin değişmesiyle şûrâda da değişiklikler olabilir.. Eğer peygamberimiz s.a.v. zamanında bunun şekli belirlenmiş olsaydı, hiç kimse onun dışına çıkamayacak, bu da ümmet için zorluk meydana getirecekti. Bu yüzden İslamda şûrâ sınırları belirlenmemiş işlerdendir. Bu da insanlar için bir rahmettir. Çünkü insan aklı gelişmekte ve kendisine uygun şekiller aramaktadır.³⁵ Şaltut'a göre İslam şûrâ prensibini vaz' etmekle, insanlığın en büyük düşmanı olan "istibdadı" yok etmiştir. Bireyin kendi düşüncesinin varlığının kabul etmiştir. Şeltuta göre, Kur'an'da zikredilen ulu'l-emr, fukaha ve müctehidin anlamında değil, kendi sahalarında uzman olan kişilerdir. Ona göre ilk müslümanlar hayatlarında şûrâ prensibini tatbik etmişlerdir. Onların arasında demokrasi hükümferma olmuştur.³⁶ Şeltut'un bu ifadeleri, 1960'lı yıllarda Mısırda daha fazla özgürlük olduğunu göstermektedir. İslam dünyasında Şeltut'tan çok daha önce, Muhammed Abduh'un da şûrâ konusundaki makalelerinin Demokrasiden ilham alınarak yazıldığı ifade ediliyor.³⁷ Dr. Seyyid Salahuddin Ahmed ise, Kur'an'ın şûrâ prensibinin doğrudan ya da dolaylı olarak doğru çözüm için bir konsensus oluşturduğunu, bu sayede sistemin demokratik olacağını, şûrâ ile verilen kararların idareciyi diktatör yapmaktan koruyacağını söylüyor. Ona göre demokratik ruhun korunabilmesi için, şûrânın korku ve saygıdan özgür olması gerekir. Tehdit ve tazyik altındaki bir şûrâ da şûrâ değildir.³⁸

35 Şeltut, Mahmúd, "eş-Şûrâ fi'l-İslam", *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire, 1960, sayı 2, s. 135.

36 Şeltut, a.g.d., s.136. Şeltut demokrasi ile ilgili şu ifadeyi kullanıyor: "Veled kad tabbaka el müslimin el evvelün mebd'eş-şûrâ fi hayatihim ve sedeti'd-demokratiyye beynehüm."

37 Ahmed, Abdu'l-Ati muhammed, *el Fikrî's-Siyasiyyü li'l-İmami Muhammed Abduh*, Mısır, 1978, s.186

38 Ahmed, Dr. Syed Salahuddin, "The Dynamics of Islam's Political System", *The MWL Journal*, June, Makkah, 1982, Vol, 9, s. 26.

Sonuç: Şûrâ ile demokrasi isim olarak birbirinden farklı olsalar bile anlam olarak ortak yönleri olan iki kavramdır. Abdu'l-Hadi Ebu Talib'in ifade ettiği gibi, her iki kavram da, diktatörlüğe karşı olmakta, sisteme karşı ayaklanmayı kabul etmemekte, idare edenlerle edilenlerin yönetim sorumluluğunu paylaşmada, sistem için bir anayasa belirlemede ittifak ediyorlar.³⁹ Kur'an-ı Kerim'in şûrâyı emretmesi, fakat sistemi net bir şekilde belirlememesi, Hz. Peygamberin ve dört halifenin de değişik şûrâ tatbi-katları bunun tarzının insanlığın terakkisi ile birlikte gelişebileceğini gösteriyor. Kur'an'ın böyle bir üslup kullanması da İslamın insan aklına verdiği değeri gösteriyor. O halde yaşanan ülkenin yönetim biçimine göre şûrâyı yorumlamak yerine, objektif kriterleri belirlemek gerekiyor. Kur'an'ın özünde özgürlük, inanç hürriyeti, kanun önünde eşitlik, danışma vardır. Demokrasi de bunları savunuyor. Demokrasi'nin bugün batıda kullanılan bir kavram olması, ona düşman olmayı gerektirecek bir husus değildir. İslam dünyasının gelişmesi de istibdattan kurtulup özgür bir ortama kavuşmasıyla mümkün olacaktır. Adı ister şûrâ, ister demokrasi olsun, önemli olanın kararların tek bir kişi tarafından değil, vatandaşların temsilcilerine danışılarak özgür bir ortamda alınmasıdır. Devletlerin imkanlarını ellerinde bulunduranlar, demokrasinin İslama uygun değildir şeklinde yorumlar yaptırması, kendi saltanatlarını, istibdatlarını devam ettirmek gayesine matuftur. Demokrasi de bir danışma sistemi getirdiğinden dolayı Kur'an'daki "şûrâ" prensibine aykırı değildir. Çünkü demokrasi de şûrâ da bir araçtır. İsimlerin değişmesi ile hakikat değişmez.

39 Ebu Talib, Abdu'l-Hadi, *e'd-Demokratiyye ve's-Şûrâ*, Amman, 1984, s. 31

